

Психологічна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень

У статті аналізуються теоретико-практичні підходи до дослідження психологічної готовності особистості в різних аспектах життєдіяльності, висвітлені особливості та компоненти психологічної готовності студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Ключові слова: психологічна готовність, стратегічні рішення, життєві рішення, студентська молодь.

В статье анализируются теоретико-практические подходы к исследованию психологической готовности личности в различных аспектах жизнедеятельности, высветлены особенности и компоненты психологической готовности студенческой молодежи к принятию стратегических жизненных решений.

Ключевые слова: психологическая готовность, стратегические решения, жизненные решения, студенческая молодежь.

Актуальність дослідження. З давніх часів філософи стверджували про те, що щастя людини залежить від вибору правильних пріоритетів у власному житті. Сократ, Платон, Піфагор вважали найважливішим вибір друзів, своєї “половинки” та майбутньої професії. А.Адлер розглядав три головні життєві задачі, які стоять перед людиною: працю, дружбу і любов [12, с.136]. Р.Мей у своїй екзистенційній концепції людини визначав, що є три форми буття у світі: наші взаємини зі світом зовнішніх об’єктів чи речей, наші взаємини з іншими людьми, взаємини з власною особистістю [12, с.703]. С.Л.Рубінштейн у своїй філософсько-психологічній концепції вводить до числа двох класичних відношень людини до світу – пізнавального і діяльнісного, – третє відношення: людини не тільки до буття, а й до іншого суб’єкта (любов).

Отже, вчені стверджують про вирішальність вибору та важливість прийняття рішень на початку життя молоді людини, які можна назвати стратегічними життєвими рішеннями. Стратегічні життєві рішення розглядаються нами як такі, що пов’язані з особливою відповідальністю, мають провідне значення в життєвому процесі людини та впливають на формування життєвого шляху особистості. До цих рішень доцільно віднести рішення щодо професійного самовизначення та рішення щодо вибору супутника життя.

Метою статті є висвітлення особливостей та компонентів психологічної готовності студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Основна частина. Успішність прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, безумовно, залежить від їх готовності до цього процесу. Зважаючи на це, у нашому дослідженні доцільно розглянути зміст поняття “готовність” та виокремити психологічні особливості готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень.

У словнику С.І.Ожегова поняття “готовність” визначається як стан, при якому все зроблено, все готове для чого-небудь. Вчені розрізняють готовність науково-теоретичну, практичну, психофізіологічну (М.Віденський, Р.Сафін), завчасну і тимчасову (інтуїтивну) (М.Дяченко, Л.Кандибович), психологічну і практичну (Ю.Васильєв, Б. Райський), загальну і спеціальну (Б.Ананьєв), професійну (С.Воробйова, К.Дурай-Новакова, Л.Нечаєва, К.Платонов та ін.).

У психологічному словнику термін “готовність” розглядається в контексті “готовності до дії” і визначається як “стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання визначених дій”. Психофізіологічну готовність вчені визначають як оптимальний стан здатності до певної діяльності, праці, який характеризує фізичний та психологічний розвиток людини, наявність необхідних резервних фізичних і психічних можливостей організму для своєчасної адаптації до умов професійного середовища, об’єму та інтенсивності праці, здатність до певної праці у визначених умовах (обмеженому ліміті часу тощо), що ґрунтується на фізичних та психічних якостях людини [10, с.189].

В інженерній психології поняття “готовність до дії” має декілька відтінків: 1) наявність в оператора знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання дій; 2) готовність до термінової реалізації наявної програми дій у відповідь на появу певного сигналу; згода на рішучість здійснити якусь дію тощо.

Отже, конкретний стан готовності до дії визначається узгодженням факторів, які характеризують різні рівні чи сторони готовності: фізіологічну підготовленість, необхідну нейродинамічну забезпеченість дії, психологічні умови готовності. Залежно від умов виконання дії провідною може стати одна із цих сторін.

Слід зазначити, що в науково-психологічній літературі в основному, поняття “готовність” почати визначається як результат професійної підготовки. Вчені визначають, що професійна го-

товність – це суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання визначеної професійної діяльності. Професійна підготовка включає розвиток знань, умінь, навичок і відносин, що відповідають профілю діяльності та розглядаються на особистісному або професійному рівнях.

К.Дурай-Новакова, аналізуючи питання професійної готовності до педагогічної діяльності, стверджує, що це складне структурне утворення, ядро якого складає позитивне ставлення до майбутньої вчительської професії; досить стійкі мотиви діяльності; наявність професійно значущих якостей особистості; визначена сукупність професійно-педагогічних знань, навичок, умінь, їхнє застосування на практиці. Позитивне ціннісне ставлення, на наш погляд, є важливим елементом будь-якої готовності особистості.

Отже, в різних дослідженнях готовність до діяльності розглядається як: активний стан особистості, що викликає діяльність; наслідок діяльності; якість, що визначає установки на професійні ситуації і задачі; передумови до професійної діяльності, її регуляції стійкості, ефективності.

Отже, досліджуючи в різних аспектах природу змісту і структури феномена готовності, всі автори однотайні в тому, що вона виражає сутність спрямованості особистості на діяльність. Загально визнано, що розглядати структуру готовності до педагогічної діяльності необхідно в єдності щонайменше трьох компонентів: мотиваційного, когнітивного та операційного.

Отож, в готовності, як результаті підготовки до професійної діяльності, виділяють мотиваційний (переконавання, погляди, мотиви, установки на визначену поведінку), особистісний (почуття, вольові й інтелектуальні якості), змістовий (знання) та професійний (уміння і навички) компоненти. Однак при такому розгляді виникає протиріччя, оскільки особистісний компонент включає в себе і мотивацію, і знання особистості.

Психологічна готовність особистості до управлінської діяльності в системі освіти розглядається у ряді робіт вітчизняних авторів: О.І.Бондарчук, О.В.Винославської, Л.М.Карамушки, Н.Л.Коломінського тощо. У працях Л.М.Карамушки обґрунтовані психологічні основи формування психологічної готовності до управління в системі освіти, визначено, що психологічна готовність керівників освітніх організацій до управління – це комплекс мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей, котрі забезпечують успішну взаємодію керівників з учасниками управлінського процесу та ефективність управління загалом [3]. За своєю структурою вона є складним, багатоаспектним утворенням, до

складу якого входять такі функціонально пов'язані між собою взаємообумовлені компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний. Слід зазначити, що в даному розумінні не вистачає емоційного компонента.

На жаль у психологічній літературі досить рідко наводиться результат досліджень готовності особистості до прийняття рішень. Здійснюючи аналіз здатності керівників до прийняття рішень в умовах ризику, О.В.Мушинська розглядає наступні компоненти їх психологічної готовності [7, с.43]:

1) відображуючий – високий професійний розвиток пізнавальних процесів і стійких якостей особистості, що забезпечують стійке реагування фахівця на всі впливи навколишнього середовища з урахуванням майбутньої діяльності;

2) спонукальний (центральний) – система мотивів з їхньою взаємозалежністю й супідрядністю;

3) виконавчий – міцні й високорозвинені розумові та сенсорні здатності;

4) регулюючий – вольові якості особистості, емоційна стійкість, здатність доволно знижувати негативний вплив шкідливих факторів, керувати своєю поведінкою у стані напруженості.

Отже, стан готовності забезпечує перехід до виконання нового завдання, або до виконання завдання в умовах, що змінилися. Основними компонентами готовності дослідниця визначає: мотиваційний, вольовий, регуляторний, когнітивний і типологічний. Слід зазначити, що оскільки мотивація залежить від ціннісного ставлення особистості, то основним недоліком підходу є відсутність ціннісного компонента.

Психологічну готовність до вправної поведінки в ситуаціях вибору розглядає Г.О.Балл як складник психологічної культури особи. Однак реалії життя можуть ставити й високорозвинену особистість зі сформованими ціннісними орієнтирами перед необхідністю вибору, часом трагічного, (але не стільки “між добром і злом”, як між різними значущими для неї цінностями (наприклад, громадянськими, професійними, сімейними, цінностями дружби й кохання), одночасно реалізувати які не вдається. Проте, зауважує вчений, не слід нехтувати можливістю творчого трансцендування ситуації вибору, виходу за межі начебто вичерпної сукупності альтернатив [2].

В.В.Рибалка, узагальнюючи психологічну модель особистості, виділив п'ять основних компонентів готовності у діяльнісному вимірі: потребнісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний (прийом, пошук, переробка інформації), цілеутворюючий (прий-

няття рішення), результативний (виконання рішення, досягнення результату діяльності), емоційно-почуттєвий [11, с.43].

Готовність до здійснення стратегічних життєвих виборів пов'язується вченими з поняттям життєвої компетентності. І.Г.Єрмаков, В.В.Нечипоренко, Д.О.Пузіков визначали, що життєва компетентність — це системна властивість особистості; цілісна, ієрархічна, динамічна система життєвих компетенцій, які визначають здатність і готовність особистості свідомо і творчо окреслювати і здійснювати свій життєвий шлях у ході самостійного та ефективного вирішення різноманітних життєвих завдань, які постають перед нею. Вона зумовлює спроможність особистості визначати, готувати (наближати) та здійснювати життєві події, які не могли б відбутися без її активності.

Важливим аспектом психологічної компетентності особистості є готовність до побудови власного життєвого шляху. Як підкреслюють дослідники, життєтворчість — це генералізована здатність і особлива готовність особистості до духовно-практичної діяльності, спрямованої на свідоме й творче проектування та здійснення власного життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту.

В науково-літературних джерелах зустрічаються різні аспекти готовності студентів. Поняття “психологічна готовність” включає наявність у студентів відповідної психологічної установки на діяльність в ситуації вибору; мотивів, цілей і ціннісних орієнтацій; високого почуття відповідальності за виконання своїх професійних обов'язків; цілеспрямованості, активності й самостійності у прийнятті рішень.

Отже, можна зазначити, що психологічна готовність особистості до прийняття стратегічних життєвих рішень може визначатися не лише знаннями та прагненнями, а й мірою обґрунтованості цього процесу: як (періоди), де (сфери), якими засобами буде досягнута кінцева мета.

Ще одним психологічним фактором, який з високою ймовірністю впливає на процес планування особистістю свого майбутнього та готовність до прийняття стратегічних життєвих рішень, є локус контролю. Поняття “локус контролю” запропоновано американським психологом Джуліаном Роттером і означає схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім обставинам, або своїм власним здібностям і зусиллям. Виділяють два типи локусу контролю: екстернальний та інтернальний. Екстернальний локус контролю визначається тим, що люди, які володіють ним, більш схильні приписувати свої успіхи і невдачі зовнішнім чинникам, вони більш піддаються соціальному впливу і орієнтовані на зовнішнє середовище.

Інтернальний локус контролю притаманний людині, коли причини і контроль поведінки приписуються їй самій. Такі люди більш орієнтовані на активне збереження свого здоров'я, менше піддаються сторонньому впливу, а також, коли трапляється нагода, намагаються контролювати поведінку інших. Отже, можна припустити, що люди, які володіють інтернальним локусом, більшою мірою готові власними зусиллями здолати життєві труднощі, а тому, більш орієнтовані на їх передбачення і продумування тактики досягнення поставлених цілей, а відтак і більше готові до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Г.В.Іванченко, вивчаючи фактори, що впливають на планування професійної кар'єри, як один з них розглядає рівень оптимізму особистості. При цьому оптимальним вважається помірний рівень оптимізму, який, з одного боку, не формує відчуття свого роду безпорадності і непотрібності власних зусиль, а з другого боку, не викликає позиції "все владнається, прийде, дістанеться саме собою". При цьому, на думку Г.В.Іванченко, інтернальний локус контролю та помірний рівень оптимізму, поряд з свідомістю і відчуттям результативності життя, є особистісними ресурсами, що забезпечують вибір продуктивних стратегій професійного самовизначення. Тобто, це ті особистісні характеристики, які допомагають людині передбачити життєві труднощі і планувати власні зусилля для їх подолання.

Наведений матеріал дозволяє нам визначити психологічну готовність до прийняття стратегічних життєвих рішень як складне ієрархізоване структурне утворення, що складається із ціннісно-мотиваційного, інформаційно-пізнавального, цілеутворювального та операціонального компонентів та забезпечує здатність особистості до успішного професійного самовизначення, вибору супутника життя та вибору власної життєвої позиції.

В контексті нашого дослідження доцільно розглянути специфіку прийняття студентами стратегічних життєвих рішень у двох напрямках: професійному самовизначенню та виборі супутника життя.

Розглянемо особливості психологічної готовності до стратегічних життєвих рішень щодо професійного самовизначення. Готовність до свідомого вибору професії – це складне структурне утворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичні вміння і навички, сформовані відповідно до вимогам суспільства й можливостей навчально-виховного процесу в школі.

Готовність до свідомого вибору професії включає в себе: моральну готовність – усвідомлення суспільного й особистісного значення праці, прагнення максимально проявити свої сили, здібності у праці, позитивне ставлення до різних видів праці; психологічну готовність – свідомий вибір професії у відповідності з наявними здібностями та можливостями. Стан психологічної готовності включає усвідомлення людиною своїх потреб, вимог суспільства, колективу, поставлених цілей; прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових процесів, оцінку співвідношення своїх можливостей, рівня домагань і необхідності досягнення певного результату; практичну готовність – загальні та політехнічні знання, загальнотрудова та спеціальні вміння й навички.

Важливою передумовою успішного професійного самовизначення є також сформованість в особистості професійно-важливих якостей – окремих психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам певної професії і сприяють успішному оволодінню нею. Підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування таких психологічних якостей, як здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, прагнення, професійні плани, ідеали, переконання.

Отже, в загальному вигляді психологічна готовність до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення передбачає сформоване ціннісно-позитивне ставлення до певного напряму професійної діяльності, наявність мотивації, наявність необхідних професійних знань, усвідомлення мети професійного зростання та обґрунтованість прийнятого рішення і шляхів його досягнення.

Надалі розглянемо психологічний зміст готовності особистості студента до прийняття стратегічних життєвих рішень щодо вибору супутника життя. У студентському віці молода людина особливо відчуває потребу у коханні і починає замислюватися над тим, з якою людиною вона хотіла б провести усе своє життя.

Сімейне життя відкриває для людини можливості для особистісного зростання й щастя, і водночас висуває до неї чимало вимог. Аналіз науково-психологічних джерел свідчить про те, що проблемі психологічної готовності людини до створення сім'ї присвятили свої праці такі дослідники: Т.В.Андрєєва [1], С.В.Ковальов [4], Ф.Я.Кочкарова, В.П.Меньшутін [6], Г.І.Онищенко, С.М.Хоружий [8], Є.С.Калмикова та ін. Дослідники розглядали психологічну готовність з різних боків, однак мало було приділено уваги саме проблемі прийняття рішень у такому стратегічному питанні, як вибір супутника життя.

Т.Л.Левицька, аналізуючи фактори, які впливають на розвиток психологічної готовності студентів до створення сім'ї, вказує, що низький рівень її є причиною прийняття ними помилкових рішень та створення нестабільних шлюбів [5]. Це, у свою чергу, негативно позначається на їх душевному благополуччі, поведінці та діяльності (перш за все, на результатах навчання).

Дослідниця визначає, що початковим моментом готовності студента до створення сім'ї є розуміння ним суспільної значущості своїх дій, певних зобов'язань перед шлюбним партнером, відповідальності за сім'ю і дітей, добровільне прийняття неминучих у сімейному житті клопотів і обмеження особистої свободи. Тому вступ студентів до шлюбу вимагає істотної зміни способу їх життя, який випливає з необхідності поєднувати навчання із сімейними турботами, координувати, погоджувати ритм свого життя з ритмом життя іншої людини. Отже, підготовка студента до створення сім'ї означає формування певного етичного комплексу відчуттів, властивостей характеру, готовності взяти на себе нові обов'язки щодо свого шлюбного партнера і майбутніх дітей.

Готовність студентів вищого навчального закладу створювати сім'ї є складним психологічним утворенням, що залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників. Дослідниця визначає, що основними суб'єктивними чинниками є: вік студентів (сприятливий для сімейного життя та народження дитини); темперамент і характер (ставлення людини до своїх обов'язків, інших людей та до себе); мотивація (наприклад, бажання стати самостійним і незалежним від батьків, страх самотності, бажання мати сексуального партнера і реалізовувати свої еротичні фантазії, страх втратити привабливого партнера, бажання мати дітей та ін.); рівень освіченості (зокрема в питаннях сімейно-шлюбних стосунків); соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають спрямованість і характер взаємодії в майбутньому шлюбі).

Щодо основних об'єктивних чинників, то Т.Л.Левицька називає такі: вплив суспільної думки (наприклад, не залишитися "старою дівою"); широкі можливості для вибору шлюбного партнера (в навчальному закладі навчаються сотні юнаків і дівчат одного вікового діапазону); приклад друзів (які вже створили свою сім'ю); бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини; бажання батьків позбавити сина (дочку) можливості вести розгульний спосіб життя тощо; стан матеріального благополуччя (здатність матеріально забезпечити сім'ю, наявність житла).

На думку дослідників, готовність молоді до шлюбу включає такі аспекти [9]: формування морального комплексу – готовність особистості перебрати на себе нову систему обов'язків щодо свого

шлюбного партнера, майбутніх дітей (пов'язана з розподілом ролей між подружжям); підготовленість до міжособистісного спілкування й співробітництва; здатність до самовідданості щодо партнера; наявність якостей, пов'язаних із зануренням у внутрішній світ людини; високу естетичну культуру почуттів і поведінки особистості; вміння конструктивно розв'язувати конфлікти, здатність до саморегуляції власної психіки й поведінки.

Отже, готовність молоді до шлюбу можна вважати основним чинником правильно прийнятого рішення щодо вибору другої половини та стабільності молоді сім'ї.

В контексті визначеної нами структури психологічна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень стосовно вибору супутника життя передбачає усвідомлення цінностей подружжя, сформовану мотивацію до пошуку своєї половини, наявність знань, необхідних для створення сім'ї, визначеність мети, обґрунтованість прийнятого рішення та шляхів його досягнення.

Подальші дослідження готовності студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень будуть спрямовані нами на практичні дослідження та уточнення основних компонентів цього процесу.

Список використаних джерел

1. Андреева Т. В. Семейная психология : учеб. пособие / Т.В. Андреева. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.
2. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г.О.Балл // Соціальна психологія. – 2005. – № 1. – С. 3-13.
3. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти: Монографія /Л.М.Карамушка. – Київ.: Ніка-Центр, 2002. – 332 с.
4. Ковалев С. В. Психология современной семьи: Книга для учителя / С. В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.
5. Левицька Т. Л. Фактори, що впливають на розвиток психологічної готовності студентів до створення сім'ї // Психологічні науки прикордонної служби України. – №1. – 2009. – С.79-87.
6. Меньшутин В. П. Помощь молодой семье: [заметки психолога]/ В. П. Меньшутин. – М. : Мысль, 1987. – 203 с.
7. Мушинська О.В. Особливості структури психологічної готовності керівників економічних відділів до прийняття рішень в умовах ризику // Актуальні проблеми психології. – Т.7. – Вип. 24. – 2007. – С.208-215.
8. Онищенко Г. І. Рольова взаємодія в молодій сім'ї / Г. І. Онищенко, С. М. Хоружий // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2003. – Т. V, ч. 7. – С. 191–197.

9. Психологія сім'ї : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.В.Помиткіна, В.В.Злагодух, Н.С.Хімченко, Н.І.Погорільська. – К. : НАУ, 2011. – 272 с.
10. Розвиток психологічної готовності педагогів до творчої професійної діяльності: [наук.-метод. посіб.] / За наук. ред. Е.О. Помиткіна. – К.: Миколаїв, 2010. – 288 с.
11. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : Монографія / За ред. Г.О.Балла. – К.: ІПППО АПН України, 1998. – 160 с.
12. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен. – Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с.

In this article analyzed the theoretical and practical approaches to the study of psychological readiness of the individual in various aspects of life, highlighted the features and components of psychological preparedness of students to make strategic life decisions.

Keywords: psychological readiness, strategic decisions, life decisions for college students.

Отримано: 4.02.2012 р.

УДК 316. 770. 4

О.І.Проскурняк

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: МЕТА, ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ

Аналізуються поняття комунікативної діяльності, її структурні елементи, визначення мети, завдань і функцій комунікативної діяльності у працях відомих психологів. Визначено три групи завдань комунікативної діяльності. Зазначається, що на реалізацію комунікативних завдань впливають зовнішні та внутрішні умови; цілі та мотиви комунікативної діяльності особистості визначаються суспільними умовами життя, виробничими, навчальними, ігровими відносинами. Доводиться, що через комунікативну діяльність здійснюється задоволення потреб особистості у взаємодії з оточуючими, її само-реалізація.

Ключові слова: комунікативна діяльність, комунікації, особистість, потреби, мотиви, мета, завдання.